

ELEMENTE ITALIENE ÎN LEXICUL ISTROROMÂNEI: CARACTERISTICI ȘI DIFICULTĂȚI

Ana-Maria POP

Peninsula Istria constituie o arie de îndelungate și intense contacte etnice, culturale și lingvistice, în care se mai vorbesc astăzi cinci idiomuri¹, trei de origine romanică – venețiana istrieană, dialectele istroromane sau istriote, istroromâna, și două slave: dialectele croate čakaviene și dialectele slovene. La acestea se adaugă și varianta literară a croatei (și, în măsură redusă, cea a italienei și slovene), care câștigă teren datorită administrației, instituțiilor de învățământ, mass-mediei etc.

În ceea ce privește istroromâna, aceasta se vorbește în partea croată a Peninsulei Istria², într-un perimetru geografic restrâns, mai exact în câteva sate aflate la nord și la sud de Monte Maggiore (cr. Učka Gora). În nordul acestui lanț muntos, un grup compact de vorbitori de istroromână se găsește doar în localitatea Jeiän (cr. *Žejane*), în regiunea *Ćićarija*, iar în

¹ Vezi, în special, Pavao Tekavčić, *Per un atlante linguistico istriano. (Con speciale riguardo ai dialetti istroromanzi)*, în „Studia Romanica et Anglica Zagrebiensia” (SRAZ), Zagreb, 1976, nr. 41-42, p. 228. Vezi și Goran Filipi, *Câteva observații asupra istroromânei actuale*, în „Tabula”, Pula, 2003, nr. 6, p. 83, respectiv A. Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, în „Linguistica”, Ljubljana, XXXII (1992), II, p. 159: „La nature et l'intensité des contacts entre les cinq idiomes en cause [...] dépendent des conditions d'ordre social, économique, politique, culturel etc. Langues d'enclave et langues d'un prestige réduit, l'istroroman et l'istroroumain ont exercé une influence presque insignifiante sur les autres idiomes. En tant que langue d'une grande puissance coloniale pendant presque un millénaire, en tant que langue de première importance internationale et qui disposait d'un grand nombre d'institutions, la langue italienne (au début, avant tout sous forme de dialecte vénitien) a laissé de nombreuses traces dans tous les idiomes d'Istrie. Le croate sur le territoire de la presqu'île proprement dite et le slovène dans sa périphérie du nord s'imposait surtout par une masse importante de sujets parlants; ce n'est qu'à partir du XIXe siècle que ces deux langues commencent à agir par l'intermédiaire de toute une série d'institutions culturelles et administratives et en tant que véritables «langues nationales»”.

² „Istria este o peninsulă cu aproximativ 3500 km². Numărul locuitorilor nu depășește 300000 de suflete. Peninsula se află în trei state. Cea mai mare parte aparține Croației, o mică parte Sloveniei și o a treia, și mai mică, Italiei (Muggia și împrejurimile)”, Goran Filipi, *art. cit.*, p. 83.

partea de sud – în *Sušnévič* (forma cr. oficială *Šušnjevica*), *Nóselo* sau *Nósolo* (cr. *Nova Vas*), *Sucódru* (cr. *Jesenovik*), *Letâi* (cr. *Letaj*) și *Bârdo* (cr. *Brdo*), cu cătunele: *Costârčân* (cr. *Kostrčane*), *Dolínščina*, *Zaňkovci*, *Perâsi*, *Brig*³. Prin urmare, deși constituie o populație puțin numeroasă (în Istria, numărul lor nu depășește astăzi 250 de persoane)⁴, istroromânii sunt dispersați în două grupuri (cel de nord și cel de sud), fără contact între ele, situație care a avut drept rezultat conturarea unor diferențe importante în ceea ce privește graiul acestor comunități.

Deși este dialectul românesc sud-dunărean cu cel mai mic număr de vorbitori, istroromâna a suscitat de-a lungul timpului interesul a numeroși cercetători români și străini, astfel încât dispunem pentru acest idiom de colecții de texte înregistrate, de lucrări cu caracter lexicografic și, nu în ultimul rând, de un număr însemnat de studii de mai mare sau mai mică întindere, care au abordat probleme dintre cele mai diverse.

Cu toate acestea, influența italiană asupra graiurilor istroromâne nu a constituit până la lucrările lui Radu Flora (*Gli italianismi nell'istroromeno*⁵) și August Kovačec (*Éléments italiens du lexique istroroumain*) obiectul unor studii speciale⁶, în lucrările lingviștilor români și străini existând doar scurte observații cu privire la un aspect sau altul al acestei influențe, ajungându-se uneori, în lipsa unor analize aprofundate, la rezultate contradictorii (de exemplu, în ceea ce privește numărul elementelor italiene, sursa de proveniență etc.).

Fiind atât rezultatul influențelor care s-au exercitat în anumite perioade de timp, cât și al unui plurilingvism activ și de lungă durată (pe lângă istroromână, croată – componentă obligatorie a bi-, plurilingvismului⁷, în satele cu vorbitori de istroromână din sud numeroase persoane cunosc și folosesc o varietate a dialectului venețian și chiar italiana literară)⁸, precum și datorită situației particulare a istroromânei (inexistența unei variante normate, imposibilitatea de datare a unor fenomene etc.), elementele italiene din acest idiom românesc sud-dunărean (ne referim doar la lexic) ridică numeroase probleme, care vizează, în principal, următoarele aspecte:

³ Vezi August Kovačec, *Istroromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984, p. 550.

⁴ Vezi Goran Filipi, *art. cit.*, p. 86. O prezentare a statisticilor realizate de-a lungul timpului cu privire la numărul istroromânilor se găsește la Dorin Lozovanu, *Istroromânii: aspecte etnogeografice și demografice*, în „Tabula”, Pula, 2003, nr. 6, p. 113-120.

⁵ În „Italice Belgradensia”, Belgrad, I, 1975, p. 45-63.

⁶ Vezi și Ana-Maria Pop, *Aspecte privind influența italiană asupra dialectului istroromân*, în „Transilvania”, Sibiu, 2009, nr. 4, p. 51-55.

⁷ August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 160.

⁸ Vezi, în special, August Kovačec, *Istroromâna*, p. 552.

a) **modul** în care acestea au pătruns (sunt împrumuturi directe sau au intrat prin intermediul croatei – după cum se știe, majoritatea elementelor de origine italiană existente în istroromână se regăsesc și în graiurile croate din Istria⁹);

b) identificarea **sursei** de împrumut (dialectul venețian sau italiana literară);

c) stabilirea, în cazul anumitor termeni, dacă avem a face cu un **element latin moștenit** sau cu un **împrumut din italiană** și, în strânsă legătură cu acest aspect, identificarea unor **perechi etimologice**;

d) **poziția împrumuturilor din italiană în cadrul sistemului lingvistic istroromân** (sunt împrumuturi ocazionale, individuale – datorate interferenței codurilor lingvistice – sau este vorba de elemente cu o oarecare stabilitate în limbă și cu un uz mai larg)¹⁰;

e) **numărul** elementelor de origine italiană din istroromână.

a) În ceea ce privește **modul de pătrundere** a termenilor italieni¹¹, dacă pentru o parte dintre aceștia particularitățile fonetice indică cu siguranță faptul că este vorba de împrumuturi indirecte, prin intermediul croatei (de exemplu, *badil'* „lopată” (< cr. *badîl'*, *badîl'* < it. (ven.) *badil(e)*); *bânac* „bancă (pentru șezut); tejghea (în prăvălie)” (< cr. *banak* < it. *banco*); *pârșút* „jambon, șuncă afumată” (< cr. *pršut* < it. *prosciutto*) etc.), în numeroase alte cazuri aspectul fonetic nu mai constituie un criteriu de departajare, elementele lexicale având același corp fonetic (sau unul sensibil asemănător) în italiană (dialectul venețian și/sau italiana literară) și în croată (de exemplu, *birę* „bere” (< it. *birra*, ven. *bira*, cr. *b'ira*); *cordéle* „panglică” (< ven. *cordela*, it. *cordèlla*, cr. *kordëla*); *fakín* „hamal” (< it. *facchino* „idem”, ven. *fachin*, cr. *fakin*); *finteę* (< it., ven. *finta*, cr. *finta*) etc.). Pentru această ultimă situație, cei mai mulți lingviști¹² consideră că se

⁹ „L'istroroumain et le croate d'Istrie étaient exposés au même type d'influence italienne pendant plusieurs siècles et dans des conditions plus ou moins identiques. La conséquence en est que l'istroroumain et le croate ont emprunté à l'italien presque les mêmes unités lexicales” (August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 160).

¹⁰ Vezi și *ibidem*, p. 170-171.

¹¹ Radu Flora, *Gli italianismi nell'istroromeno*, p. 58, vorbește și despre posibilitatea ca în istroromână să fi pătruns pe cale directă și elemente din dialectele istriote și din friulană. Însă, după cum precizează același lingvist, probabilitatea ca acest lucru să fi avut loc este extrem de redusă, unitățile lexicale care se găsesc în istroromână și în cele două idiomuri amintite fiind răspândite în toată Peninsula Istria.

¹² Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, p. 223; Radu Flora, *Câteva observații cu privire la bilingvismul manifestat în graiurile istroromâne*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică* (București 1968), II, București, Editura Academiei, 1971, p. 1016; idem, *Gli italianismi nell'istroromeno*, p. 56; August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, p. 197; idem, *Istroromâna*, p. 552; idem, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 160 etc.

poate presupune că cel puțin o parte din termenii italieni au intrat în istroromână prin mijlocirea graiurilor croate, principalele argumente în acest sens fiind următoarele¹³:

- majoritatea istroromânilor vorbesc curent croata;
- există un număr relativ redus de istroromâni și de croați care folosesc activ italiana (dialectul venețian și/sau italiana literară);
- numărul mare al vorbitorilor de croată comparativ cu cel al vorbitorilor de istroromână, respectiv faptul că doar un număr mic de croați pot utiliza istroromâna, astfel încât să se poată presupune, la limită, că termenii italieni au fost preluați în croată din istroromână.

Pe de altă parte, având în vedere faptul că italiana a fost limbă oficială și în perioada dominației austriece, Radu Flora nu exclude nici varianta unor împrumuturi făcute în paralel de către graiurile croate și de istroromână¹⁴. Totodată, susține același lingvist, este posibil ca împrumuturile italiene care nu aparțin domeniului administrativ, ci sunt termeni referitori la îmbrăcăminte, hrană etc. să fi pătruns în istroromână prin intermediul croatei¹⁵.

Chiar dacă o departajare netă între termenii de origine italiană care au pătruns direct și cei care au intrat prin intermediul croatei este dificil de realizat, se poate presupune, afirmă August Kovačec¹⁶, că posibilitatea ca un împrumut de origine italiană să se mențină în istroromână este mai mare dacă acesta se regăsește și în croată. În favoarea acestei ipoteze pledează și faptul că, în ceea ce privește numărul elementelor italiene, între croata din *Ćićarija* și cea vorbită la sud de Učka Gora (Monte Maggiore) se poate stabili același raport ca între istroromâna de nord și cea de sud¹⁷ (v. *infra*).

b) În legătură cu **sursa de proveniență** (dialectul venețian sau italiana literară), există anumiți termeni pentru care, pe baza particularităților fonetice și semantice, se poate trimite cu siguranță, pentru etimon, la **dialectul venețian**¹⁸ (de exemplu, *baladur* „přidvor” (ven.

¹³ Vezi, în special, August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 160.

¹⁴ Vezi și Traian Cantemir, *Noi date istorice referitoare la istroromâni*, în „Limbă și literatură”, XIX (1968) [1969], p. 106: „Italienismele intrate în dialectul românilor din Istria n-au trecut toate, cum se susține, prin filieră sloveno-croată, ci și direct. Cuvinte cum sunt *carneval*, *cartolina*, *disgrație*, *festa*, *finito*, *nono*, *rafredoru*, *regal* etc. n-au nimic în ele care ar putea trăda un drum ocolit. Școala și armata le-au scutit de intervenția intermediarului, dându-le posibilitatea să fie reținute în formele lor de origine, fără particularități străine”.

¹⁵ Radu Flora, *Câteva observații cu privire la bilingvismul manifestat în graiurile istroromâne*, p. 1016; idem, *Gli italianismi nell'istroromeno*, p. 56-57.

¹⁶ *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 160.

¹⁷ Vezi și Vasile Frățiță, *Lexicul dialectului istroromân*, p. 47.

¹⁸ Vezi și August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 170; Radu Flora, *Gli italianismi nell'istroromeno*, p. 57.

baldúr față de it. *ballatóio*); *baline* „alice, glonț, ghiulea” (ven. *balin* față de it. *pallino*); *îardinér* „grădinar” (ven. *iardinér* față de it. *giardinière*); *muníde* „monedă” (ven. *munída* față de it. *monéta*) etc.), respectiv la **italiana literară** (de exemplu, ir. *cuñât* (it. *cognàto* față de ven. *cugnádo*); ir. *pecatór* „păcătos” (it. *peccatóre* față de ven. *pecadór*) etc.). Există însă și numeroase elemente lexicale pentru care nu se poate preciza dacă au intrat din italiana literară sau din dialectul venețian, din cauza faptului că aceste cuvinte au în ambele idiomuri forme sensibil asemănătoare¹⁹ (de exemplu, *făbro* „fierar” (it. *fàbbro*, ven. *fábro*); *lădru* „hoț” (it., ven. *làdro*); *lampadína* „lanternă de buzunar (cu baterii)” (it., ven. *lampadína*); *padéle* „tigaie, cratiță” (it. *padèlla*, ven. *padéla*) etc.).

Referitor la această ultimă categorie de împrumuturi, părerile lingviștilor diferă: astfel, Sextil Pușcariu²⁰ apreciază că cele mai multe elemente lexicale sunt împrumutate din dialectul venețian, în timp ce August Kovačec²¹ consideră că o cercetare minuțioasă a acestei probleme ar putea demonstra faptul că împrumuturile din dialectul venețian sunt, în realitate, elemente italiene (de tip toscan) vechi.

c) Rămânând în domeniul etimologiei și al problemelor pe care le ridică aceasta, afirmam că o altă dificultate care apare în identificarea elementelor italiene din istroromână o constituie, în cazul anumitor termeni, posibilitatea, cel puțin la prima vedere uneori, de a fi raportați atât la un **element latin moștenit**, cât și la unul **italian**²², aspect care a dus, deseori, la stabilirea unor etimologii eronate. Dacă în anumite situații se poate stabili pe baza unor criterii riguroase (precum cel fonetic, semantic, al comparației cu celelalte dialecte istorice ale limbii române, al răspândirii în cele două variante ale istroromânei (de nord și de sud)) dacă avem a face cu un termen moștenit sau cu un împrumut din italiană, în alte situații lucrurile nu sunt la fel de clare, cercetătorul având la dispoziție mai multe explicații pentru același fenomen²³.

Pentru a ilustra prima situație amintim cazul ir. *patí*, înregistrat cu sensurile „1. a suferi, a îndura; 2. a simți”, pentru etimonul căruia a fost

¹⁹ Vezi, în acest sens, și August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 170: „[...] le dialecte vénitien e l'italien standard de type toscan, en tant que deux variétés de la même langue, ont en commun une quantité considérable du matériel linguistique et il n'est pas toujours possible de faire une distinction systématique entre leurs éléments”.

²⁰ *Studii istroromâne*, II, p. 223.

²¹ *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 170.

²² Aspect semnalat și de Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, p. 224.

²³ Vezi Ana-Maria Pop, Gabriel Bărdășan, *Elemente moștenite sau împrumuturi italiene în lexicul istroromânei?*, în Per Teresa. Obiettivo Romania, *Studi e Ricerche in ricordo di Teresa Ferro*, II, a cura di Gianpaolo Borghello, Daniela Lombardi, Daniele Pantaleoni, Università degli Studi di Udine, Forum, 2009, p. 265-276.

propus ven. *patîr*²⁴, it. *patîre*²⁵, respectiv lat. *patîre*²⁶, ultima soluție etimologică fiind infirmată de Sextil Pușcariu²⁷. Într-adevăr, dacă ar fi fost vorba de un termen moștenit, în corpul fonetic al cuvântului istroromân ar fi trebuit să regăsim consoana ț (< lat. *t* + *ī*, cf. ir. *minți* < lat. *mēntire*, ir. *suptîre* < lat. *sūbtīlis*, -*e* etc.) și, eventual²⁸, vocala *ă*, provenită din lat. *a* neaccentuat (cf. ir. *bărbăt* < lat. *barbātus*). Prin urmare, se poate considera că ir. *patî* este un împrumut din ven. *patîr*, it. *patîre*, scr. *pătiti* (*se*).

Lucrurile sunt puțin mai complicate în cazul termenului folosit pentru „bătătură”, pentru care s-au înregistrat următoarele forme: *că*, *călu*, *câl*, *câl'i* (Sușnievița, Noselo; în Jeian termenul este folosit doar de persoanele în vârstă), *c'ălu* (Bârdo), *un căl* (*doj căl*) (Jeian, Noselo, Sucodru, Letai, Zancovți, Miheli, Costârcean); *un căl* (*do căl'ure*) (Bârdo, Șcabici, Tărkovți).

Pentru etimon, Wolfgan Dahmen și Johannes Kramer²⁹ trimit la forma lat. *callu*. Analizând soluția etimologică propusă de lingviștii germani, V. Frățilă³⁰ apreciază că transformările suferite de cuvântul istroromân, aceleași ca în cazul elementelor moștenite (*a* accentuat devine *ă*, căderea lui *l* final, reapariția lui ca *l'* (*l* muiat) la plural) ar pleda în favoarea etimonului latin; pe de altă parte, precizează lingvistul timișorean, nu poate fi omis nici faptul că acest cuvânt nu s-a păstrat în niciunul din celelalte dialecte românești, găsindu-se însă în italiană și în graiurile venete din Istria. Așadar, există argumente atât pentru ipoteza moștenirii, cât și pentru cea a împrumutului din italiană a termenului istroromân, însă, probabil, susține V. Frățilă, „păstrarea lat. *callu* în istroromână a fost întărită și de existența aceluiași cuvânt cu o formă foarte apropiată și cu același sens în dialectele italiene din Istria cu care istroromânii au venit în contact”³¹.

²⁴ Arthur Byhan, *Istrorumänisches Glossar*, în „Sechster Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig”, herausgegeben von dem Leiter des Instituts Prof. Dr. Gustav Weigand, Leipzig, 1899, p. 303.

²⁵ Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, p. 170.

²⁶ Iosif Popovici, *Dialectele române din Istria*, Partea a II-a (*Texte și glosar*), Halle a.d. S., 1909, p. 133; Ion Mării, *Note lexicologice și etimologice*, în „Cercetări de lingvistică”, XVI (1971), nr. 1, p. 97.

²⁷ *Studii istroromâne*, III, *Bibliografie critică – Listele lui Bartoli – Texte inedite – Note – Glosare*, București, 1929, p. 162.

²⁸ Nu poate fi considerat un criteriu sigur de departajare deoarece absența acestei vocale s-ar putea datora și transformării lui *ă* protonic în *a* (cf. ir. *facút*, *satú* „sătul” etc.).

²⁹ *Le inchieste istro-rumene di Ugo Pellis*. Parte prima: Questioni 1-1512, în „Balkan Archiv. Neue Folge”, 13, 1988, p. 241.

³⁰ *Terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân*, în Vasile Frățilă, *Studii de toponimie și dialectologie*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2002, p. 291-292.

³¹ *Ibidem*, p. 292.

Dacă, așa cum am afirmat, există situații în care același termen istroromân poate fi raportat atât la un element latin moștenit, cât și la unul italian, există însă și cazuri în care două unități lexicale istroromâne între care sunt, de regulă, doar diferențe formale, nu și semantice, reprezintă *reflexe ale aceluiași etimon latin*, unul fiind însă *moștenit*, iar celălalt *împrumutat*. Este vorba de acei termeni italieni de origine latină, intrați direct sau prin intermediul croatei, care au devenit **dublete** sau **perechi etimologice**³² ale unor cuvinte istroromâne moștenite. În acest sens, amintim: ir. *bîre* „bine” (< lat. *bēne*) – *ben*, *beń* (< cr., ven. *ben*, it. *bene*); *cumnât* „cumnat” (< lat. *cognātus*, -um) – *cuñât*, *cuñádo* (< it. *cognáto*, respectiv ven. *cognádo*, *cugnádo*, cr. *konjado*, *kunjádo*); *púmăń* „pumn” (< lat. *pūgnus*, -um) – *puńu*, *puńe* (< it. *pugno*, cr. *punj*, respectiv it. *pugna* s.f. pl., cr. *punja*, *punja*) etc.

Și în identificarea acestor perechi etimologice apar însă dificultăți. Este vorba de poziția precară a unora din elementele italiene în cadrul sistemului lingvistic istroromân, deseori putând fi vorba doar de împrumuturi ocazionale sau individuale și nu de elemente cu o oarecare stabilitate în limbă și cu un uz mai larg (v. *infra*), de răspândirea lor în cadrul celor două variante ale istroromânei, de modul în care a fost cules materialul lexical etc.

d) Cunoștințele active de italiană deținute de o parte din vorbitorii de istroromână, ușurința cu care aceștia trec de la un cod lingvistic la altul, precum și condițiile în care s-a manifestat influența italiană (aceasta fiind, pentru o perioadă, și limbă a administrației în Peninsula Istria) ridică și problema stabilirii **poziției anumitor elemente italiene în cadrul sistemului lingvistic istroromân**. Cu alte cuvinte, trebuie făcută o distincție între acele elemente de proveniență italiană care aparțin într-adevăr sistemului și cele care au o poziție marginală, constituind împrumuturi ocazionale, individuale sau pur și simplu se află în afara sistemului, fiind doar rezultat al schimbării de cod.

Cel puțin pentru o parte din elementele de origine italiană, afirmă cercetătorii, se poate spune că au „un caracter efemer și destul de instabil”³³, însă o departajare netă este dificil de realizat³⁴, prezența și frecvența lor depinzând în mare măsură de perioada și de circumstanțele în

³² Vezi Ana-Maria Pop, *Observații privind dubletele etimologice în dialectul istroromân*, în *Studia in honorem magistri Vasile Frățilă*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005, p. 441-450.

³³ August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 170. Vezi și Traian Cantemir, *Noi date referitoare la istroromâni*, p. 105; V. Frățilă, *Lexicul dialectului istroromân*, p. 47.

³⁴ Vezi și Petru Neiescu, *Sinonime sau schimbare de cod?*, în *Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion internațional de dialectologie*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2009, p. 262.

care au fost înregistrate textele, de caracterul acestora, de subiectul anchetat și, nu în ultimul rând, de anchetator. Relevantă pentru aceste aspecte este și analiza pe care a efectuat-o Radu Flora³⁵ asupra unor texte aparținând unor perioade diferite și care tratează subiecte diverse.

Astfel, pentru *perioada austro-ungară*, R. Flora a avut în vedere textul *Legenda maicii sfântului Petru*, înregistrat de A. Mičetić de la A. Ive (tipărit de Fr. Miklosich), text în care numărul italianismelor este foarte ridicat, cu mențiunea însă că Ive a reprodus textul cum și-l amintea, el nemaivorbind istroromâna. În schimb, în textul *Sfântul Martin*, transcris de Matteo Bartoli la începutul secolului XX (1900-1908), numărul elementelor de origine italiană este foarte scăzut – 5 italianisme în 49 de propoziții, aspect care se poate datora însă, afirmă R. Flora, și rigurozității științifice a lui Bartoli.

Pentru *perioada administrației italiene*, R. Flora analizează două dintre textele înregistrate de Traian Cantemir (povestite de un subiect de 62 de ani din Noselo, care nu a făcut școala în limba italiană, respectiv de un altul în vârstă de 22 de ani, din aceeași localitate, care a urmat școala în limba italiană), texte care abundă în italianisme.

Rezultatele la care ajunge R. Flora în urma analizei unor texte istroromâne pe care le-a cules în *perioada postbelică* sunt diferite în ceea ce privește prezența elementelor de origine italiană: astfel, într-un text înregistrat în 1954 din Jaiăn, de la un informator în vârstă de 45 de ani, având drept subiect experiențele acestuia ca soldat în armata italiană, apar doar două italianisme (*oste* „armată” și *șuplica* „pedeapsă”), în timp ce într-un alt text, în care subiectul de 76 de ani, din Noselo, povestește experiența sa cu armata de ocupație germană, numărul italianismelor de natură tehnică și militară este foarte ridicat, în ciuda faptului că acesta nu a servit în armata italiană.

În cele din urmă, într-un text cules în 1954, de la un informator în vârstă de 71 de ani din Sușnievița, apar elemente de origine italiană (preluate mai ales prin intermediul croatei) care nu au legătură cu administrația și cu instituțiile publice, acestea fiind, după cum afirmă Radu Flora, mai rezistente în timp.

Eterogenitatea rezultatelor obținute pentru perioada postbelică demonstrează încă o dată, susține lingvistul amintit, „rolul factorului subiectiv și deci caracterul precar al multor italianisme”, astfel încât se creează uneori impresia că acestea constituie „un fel de modă lingvistică”³⁶.

³⁵ *Gli italianismi nell'istroromeno*, p. 52-53.

³⁶ *Idem*, p. 53.

Amintim și alte exemple, extrase din lucrările mai recente, de forme și construcții care nu aparțin sistemului lingvistic istroromân sau care, *in extremis*, au o poziție periferică: marina mercantile *taliîănske* (înregistrat de August Kovačec³⁷, care menționează că este vorba de un italianism), *pana per cučina*³⁸ (construcție înregistrată de R. Sârbu și V. Frățilă³⁹), *grație* „mulțumire, cuvânt de mulțumire” (înregistrat de R. Sârbu și V. Frățilă⁴⁰); *čitá* „oraș” (înregistrat de August Kovačec, care precizează că „termenul este folosit în sud, de anumiți trilingvi, fiind vorba mai degrabă de prețiozitate decât de o utilizare normală. Faptul că și la Sușnievița se pronunță *čitá* și nu *titá* demonstrează faptul că e vorba de un cuvânt neadaptat”⁴¹), *pórtę de ármí* „permis de portarmă”⁴² etc.

e) Controverse au apărut și în legătură cu **numărul împrumuturilor italiene**, care a fost fie supraevaluat, fie, dimpotrivă, a fost considerat ca lipsit de importanță. Astfel, I. Coteanu aprecia că „în istroromână au pătruns nenumărate cuvinte și expresii italiene”⁴³, în timp ce August Kovačec considera că „numărul elementelor italiene este destul de sărac”⁴⁴. Ulterior, lingvistul croat va reveni asupra acestei afirmații, precizând că influența italiană s-a concretizat „într-un număr mare de împrumuturi lexicale”⁴⁵. O poziție similară cu cea a lui Kovačec a avut și Radu Flora, care estima într-o primă etapă că împrumuturile italiene în istroromână sunt aproape inexistente. Mai târziu va reconsidera însă influența italiană asupra istroromânei, ajungând la concluzia că aceasta nu este deloc nesemnificativă⁴⁶.

³⁷ *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Pula, 1998, p. 122.

³⁸ Vezi și Petru Neiescu, *Sinonime sau schimbare de cod?*, p. 263.

³⁹ *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, p. 201.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 216.

⁴¹ August Kovačec, *Les différences lexicales entre l'istroroumain du nord et l'istroroumain du sud*, în „*Studia Romanica et Anglica Zagrebiensia*” (SRAZ), Zagreb, XXVI (1981), nr. 1-2, p. 72.

⁴² *Idem*, *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, p. 152.

⁴³ Ion Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, Editura Științifică, 1961, p. 178.

⁴⁴ August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, p. 197.

⁴⁵ *Idem*, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 169, 174.

⁴⁶ „Si era portati anche a noi a non attribuire agli elementi italiani nell'istroromeno un'importanza particolare, a ritenerla comunque secondaria rispetto all'influsso determinante dei vicini idiomi serbo-croati e persino sloveni e affermavamo che (i prestiti) sono «meno dallo sloveno e pressoché inesistenti quelli dall'italiano» . Invece ricerche ampie e approfondite sui prestiti sloveni da noi condotte di recente e che ci hanno permesso di registrare qualcosa come 300 parole ci portano a suporre la possibilità che non minore debba essere l'incidenza degli italianismi . Pur tuttavia un giudizio definitivo lo si potrà dare solo dopo che si sarà posta in effeto una loro esauriente registrazione” (*Gli italianismi nell'istroromeno*, p. 49).

Deși o apreciere corectă a numărului elementelor italiene din istroromână se poate face doar în urma unei analize temeinice a materialului cuprins în lucrările de care dispunem cu privire la acest idiom, putem totuși afirma că, chiar și în urma excluderii acelor termeni a căror apartenență la sistemul lingvistic istroromân este îndoielnică din motivele expuse, însă *acceptând în același timp să considerăm ca rezultat al influenței italiene și acele unități lexicale care au pătruns cu siguranță prin intermediul graiurilor croate*, elementele în discuție (ne referim doar la lexic) sunt relativ bine reprezentate în istroromână atât din punct de vedere cantitativ⁴⁷, cât și în ceea ce privește domeniile tematice, denumind⁴⁸: **îndeletniciri și profesii** (ex.: *butigâr* „vânzător, băcan”; *caligâr, caligér* „pantofar, cizmar”; *cantunér* „cantonier, drumar, picher”; *făbro* „fierar”; *ïardinér* „grădinar”, *médig* „medic”, *șărto* „croitor” etc.); **articole de îmbrăcăminte și podoabă** (ex.: *blúza* „bluză, haină de damă”; *bragési* „pantaloni”; *buștin* „corsaj”; *calțeteș* „ciorap”; *crojât* „haină de lână”; *fașól* „basma”; *ğilé* „vestă bărbătească, jerseu”; *măia* „piesă de îmbrăcăminte (de lână) purtată pe sub sau peste cămașă; maiou, tricou”; *mundânte* „izmene”; *brașoléto* „brățară”; *cadîneș* „lanț, lăntișor (bijuterie)”; *cordéleș* „panglică” etc.); **preparate culinare, alimente și băuturi**⁴⁹ (ex.:

⁴⁷ Influența italiană nu s-a concretizat doar în preluarea de către istroromână a unui anumit număr de unități lexicale, ci și în anumite calcuri semantice și frazeologice. Acestea se regăsesc însă, uneori, și în croată. Dintre calcurile semantice, amintim: verbul (*ăntrebă* „a întreba”, care, sub influența croatului *pitati*, orientat, la rândul său, după it. *domandare*, a dobândit și sensul „a cere” – *ăntrebăt-a zălic căs* „a cerut puțină brânză” (Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, p. 216; Vasile Frățilă, *Lexicul dialectului istroromân*, p. 44); verbul *verí*, care, pe lângă sensul a „veni”, îl are și pe cel de „a deveni, a se face” (cf. it. *venire* „diventare”) – *veri märe* „a se face mare, a crește” (*ibidem*, 219), *veri betâr* „a deveni bătrân, a îmbătrâni” (August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 173), *Măi mușăta vire salanina*. „Slănina se face (= devine) mai frumoasă” (Richard Sârbu, Vasile Frățilă, *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, p. 297); substantivul *spir*, care, pe lângă sensul „spin”, îl are, ca în dialectul venet, și pe cel de „os de pește” (Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, p. 219); substantivul *ărpeș*, care înseamnă, precum la meglenoromâni, „piatră”, sens regăsit și în dialectele italiene (*ibidem*, p. 216; Vasile Frățilă, *Lexicul dialectului istroromân*, p. 44) etc. Dintre calcurile frazeologice, de structură, menționăm ir. *păma de pișor* „talpă” realizat după it. *palma del piede* (Vasile Frățilă, *Terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân*, p. 305), *riba de pișor* „pulpă” după it. *pisce de sa cambia* (*ibidem*; Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, p. 218), *căpu de mort* „cap de mort; țeastă” (cf. it. *testa de morto*) (Vasile Frățilă, *Terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân*, p. 305), *vrăș bire*, care înseamnă, ca în italiană (*voler bene*) și ca la aromâni, și „a iubi” (Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, p. 219; Vasile Frățilă, *Lexicul dialectului istroromân*, p. 44) etc.

⁴⁸ Vezi și August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 160-167.

⁴⁹ Vezi și Ana-Maria Pop, *Termeni istroromâni de origine italiană referitori la bucătărie, alimente, mâncăruri și băuturi*, în *Istroromâni: repere cultural-istorice*, Sibiu, Editura Muzeului Astra, 2008, p. 85-102.

bacalã, *bacalãj* „pește sărat și uscat, batog; morun uscat, nesărat”; *barzuóle* „friptură la grătar”; *başcót* „pişcot”; *bigula* „paste făinoase”; *ĩóta* „ciorbă de legume”; *lazãñ* „paste făinoase”; *macarúni* „macaroane”; *manéştre*, *minéştre* „ciorbă, zeamă, supă cu legume”; *marénde* „micul dejun, gustare”; *arančáta* „oranjadă”; *bevãnde* „apă cu vin; bîre” „bere”; *júnte* „tescovină”; *malvasíje* „specie de vin dulce și aromat”; *paşaréta* „sifon, apă (gazoasă)” etc.); **diverse construcții și părți ale lor** (ex.: *ândit*, *landít* „coridor”; *bãite* „colibă”; *cajún* „căsuță, cabană”; *cantún* „perete; colț (de perete), ungher; loc retras”; *sofít* „pod (al unei clădiri)”; *vile* „locuință elegantă, vilă” etc.); **obiecte de uz casnic sau personal** (ex.: *bătún* „ac cu gămălie, bold”; *baúl*, *baúle*, *bavúl* „geamantan, cufăr”; *bãrşe*, *bórşe* „traistă, sac; ghiozdan”; *baştún* „baston”; *bucalín* „oală de noapte”; *caséte* „cutie, lădiță”; *casún* „ladă” etc.); **veselă și vase de bucătărie** (*bicerín* „păhărel”; *kikere* „vas, recipient rotund; ceașcă, pahar”; *piátanța* „vase, veselă”; *piátine* „farfurie”; *pirún*, *pirón* „furculiță”; *racatâş* „răzătoare (pentru brânză)” etc.); **unelte și instrumente** (ex.: *badíl*, *badíl* „lopată”; *caríóle* „roabă (de transportat)”; *marsân* „tip de cuțit cu lama în formă de semilună”; *mãțe* „ciocan mare”; *paléte* „vătrai, lopățică pentru cenușă”; *picún* „tip de sapă” etc.); **plante de cultură sau de grădină**⁵⁰ (ex.: *anjúrije* „pepene verde”; (*arba*)*şpãña*, *ĩarbaşpãña* „lucernă, trifoi”; *brócul(ę)* „varietate de varză”; *caróte* „morcov; nap, sfeclă; gulie”; *erbéte* „sfeclă roșie”; *pomidór* „pătlăgea roșie”; *por* „praz”; *radíc* „tip de salată (plantă), andivă” etc.) etc.

Deși, după cum am precizat, destul de bine reprezentate, cantitativ și tematic, în fondul principal lexical al istroromânei realizat de I. Coteanu⁵¹ sunt incluse foarte puține⁵² elemente italiene (intrate direct sau prin intermediul croatei), și anume: *brşe* „traistă”, *cumpaníje* „tovărășie”, *ćaro* „foarte”, *doboto* „aproape că”, *fali* „a lipsi”, *ferméj* „a opri”, *fini* „a sfârși”, *ĩardin* „grădină”, *ĩusto* „zău”, *robe* „haină”, *stuf* „plictisit”, *vote* „dată”.

În ceea ce privește **repartiția** termenilor de origine italiană în cadrul dialectului istroromân, trebuie menționat faptul că aceasta nu este uniformă. După cum s-a precizat în repetate rânduri⁵³, în cadrul

⁵⁰ Vezi și idem, *Termeni istroromâni de origine italiană referitori la nume de plante cultivate*, în *Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion internațional de dialectologie*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2009, p. 285-299.

⁵¹ *Cum dispăre o limbă (istroromâna)*, p. 20-24.

⁵² Vezi și Radu Flora, *Gli italianismi nell'istroromeno*, p. 50; A. Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 169-170.

⁵³ Vezi Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, p. 343-344 și *passim*; E. Petrovici, P. Neiescu, *Persistența insulelor lingvistice. Constatări făcute cu prilejul unor noi anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni și aromâni*, în „Cercetări de lingvistică”, IX (1964), nr. 2, p. 194-196; Radu Flora, *Despre stadiul actual al istroromânei. Contribuția geografiei lingvistice la cheștiunea stabilirii poziției graiurilor istroromâne față de dacoromână*, în

istroromânei se disting, în principal, două arii bine individualizate din punct de vedere lingvistic: este vorba, pe de o parte, de graiul vorbit în Jeian și, pe de altă parte, de cel vorbit în grupul de sate și cătune situat la sud⁵⁴ de Monte Maggiore (Učka Gora), și anume Letai, Sușnievița, Noselo, Sucodru, Bârdo și Costârcean. Neexistând contact între cele două zone, aceste diferențe se datorează atât unor evoluții interne, cât și împrumuturilor făcute din surse diferite.

În ceea ce privește diferențele dintre cele două variante ale istroromânei datorate surselor de împrumut, situația elementelor de proveniență italiană este relevantă. Astfel, datorită contactelor mai frecvente și mai intense ale istroromânilor de la sud de Monte Maggiore cu populația italiană din Peninsula Istria, în varianta de sud a istroromânei a intrat un număr mai mare de termeni de origine italiană decât în varianta de nord⁵⁵: „Isolé dans la montagne, le village de Žejân, avait peu de contacts avec le reste du pays. Les rapports que ses habitants entretenaient avec les populations de langue italienne n'étaient que sporadiques et superficiels. Dans les villages istroroumains du sud, au contraire, les contacts avec les groupes italophones ont depuis toujours été plus réguliers et plus intenses. Depuis le milieu du XIXe s., les homes des villages istroroumains du sud, très souvent, s'embarquaient à bord des bateaux de commerce où l'italien était utilisé normalement comme langue de métier et langue «interethnique». C'est pourquoi dans les villages du sud il y a toujours eu un certain nombre de personnes capables de se servir activement de la langue italienne.”⁵⁶.

Dintre noțiunile pentru care în varianta de sud a istroromânei se folosesc elemente de origine italiană⁵⁷, iar în cea de nord termeni moșteniți

„Fonetica și dialectologie”, IV (1962), p. 158-166 și *passim*; Traian Cantemir, *Noi date istorice referitoare la istroromâni*, p. 105-107; August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, *passim*; idem, *Istroromâna*, *passim*; V. Frățiță, *Terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân*, p. 306-309; Vasile Frățiță, *Lexicul dialectului istroromân*, p. 47 etc.

⁵⁴ Nici varianta sudică a istroromânei nu este omogenă, în lexicul istroromân existând, după cum afirmă Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, p. 195, „deosebiri importante atât de la sat la sat, cât și în interiorul satelor, de la vorbitor la vorbitor. Deosebiri există chiar și în cadrul aceleiași familii, după sexul și vârsta subiectului”.

⁵⁵ Această situație a fost confirmată și statistic de Radu Flora, *Gli italianismi nell'istroromeno*, p. 54-56, Traian Cantemir, *Noi date istorice referitoare la istroromâni*, p. 105 și Ana-Maria Pop, *Osservazioni sulla diffusione degli elementi di origine italiana nel lessico delle parlate istroromene meridionali e settentrionali*, în „Bollettino dell'Atlante Linguistico Italiano” (BALI), nr. 34 (în curs de publicare). Vezi și August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 170.

⁵⁶ August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 170; vezi și idem, *Descrierea istroromânei actuale*, p. 197.

⁵⁷ Vezi, în special, August Kovačec, *Istroromâna*, p. 584-586; idem, *Les différences lexicales entre l'istroroumain du nord et l'istroroumain du sud*, *passim*.

din latină, termeni de origine croată sau germană, amintim: *butíro*, *búro* „unt” (< it.) (sud) / *unt* (< lat.) (nord); *bordí* „a avorta” (< ven.) (sud) / *p'lârde* (< lat.) (nord); *bróke* „carafă” (< ven., it.) (sud) / *vǎrc* (< cr.) (nord); *capúz* „varză” (< it.) (sud) / *vérza* (< lat.) (nord); *sol'éra* „solniță” (< ven., it.) (sud) / *solnița* (< cr.) (nord); *maiéstro* „învățător, dascăl” (< it.) (sud) / *șumăistăr* (< germ.) (nord) etc.

Prin urmare, fie că este vorba de modul în care au pătruns (direct sau prin intermediul croatei), de sursa de împrumut (dialectul venețian și/sau italiana literară), de poziția lor în cadrul sistemului lingvistic istroromân etc., elementele italiene din istroromână ridică numeroase probleme, care nu pot fi soluționate, în numeroase cazuri, într-un mod tranșant, astfel că anumite afirmații trebuie făcute cu prudența impusă de situația aparte a istroromânei (dezvoltarea ei după desprinderea din trunchiul românei comune într-o zonă multiculturală și plurilingvistică precum Peninsula Istria, statutul de idiom vorbit într-un cadru restrâns, numărul redus al vorbitorilor, precum și bi- sau chiar plurilingvismul acestora, inexistența unei variante fixate în scris etc.).

Bibliografie

BYHAN, Arthur, *Istrorumänisches Glossar*, în „Sechster Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig”, herausgegeben von dem Leiter des Instituts Prof. Dr. Gustav Weigand, Leipzig, 1899, p. 175-396.

CANTEMIR, Traian, *Noi date istorice referitoare la istroromâni*, în „Limbă și literatură”, XIX (1968) [1969], p. 91-110.

COTEANU, Ion, *Cum dispăre o limbă (istroromâna)*, București, Societatea de științe istorice și filologice, 1957.

COTEANU, Ion, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, Editura Științifică, 1961.

DAHMEN, Wolfgang, KRAMER, Johannes, *Le inchieste istro-rumene di Ugo Pellis*. Parte prima: questioni 1-1512, în „Balkan Archiv. Neue Folge”, 13, 1988, p. 209-281.

FILIP, Goran, *Câteva observații asupra istroromânei actuale*, în „Tabula”, Pula, 2003, nr. 6, p. 83-94.

FLORA, Radu, *Câteva observații cu privire la bilingvismul manifestat în graiurile istroromâne*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică* (București 1968), II, București, Editura Academiei, 1971, p. 1009-1021.

FLORA, Radu, *Despre stadiul actual al istroromânei. Contribuția geografiei lingvistice la chestiunea stabilirii poziției graiurilor istroromâne față de dacoromână*, în „Fonetica și dialectologie”, IV (1962), p. 135-167.

FLORA, Radu, *Gli italianismi nell'istroromeno*, în „Italice Belgradensia”, Belgrad, I, 1975, p. 45-63.

FRĂȚILĂ, Vasile, *Lexicul dialectului istroromân*, în „Transilvania”, Sibiu, 2009, nr. 4, p. 42-50.

FRĂȚILĂ, Vasile, *Terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân*, în idem, *Studii de toponimie și dialectologie*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2002, p. 211-312.

KOVAČEC, August, *Descrierea istroromânei actuale*, București, Editura Academiei, 1971.

KOVAČEC, August, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, în „Linguistica”, Ljubljana, XXXII (1992), II, p. 159-175.

KOVAČEC, August, *Istroromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984, p. 550-591.

KOVAČEC, August, *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Pula, 1998.

KOVAČEC, August, *Les différences lexicales entre l'istroroumain du nord et l'istroroumain du sud*, în „Studia Romanica et Anglica Zagradiensia” (SRAZ), Zagreb, XXIV (1981), nr. 1-2, p. 57-84.

LOZOVANU, Dorin, *Istroromânii: aspecte etnogeografice și demografice*, în „Tabula”, Pula, 2003, nr. 6, p. 113-120.

MĂRII, Ion, *Note lexicologice și etimologice*, în „Cercetări de lingvistică”, XVI (1971), nr. 1, p. 87-97.

NEIESCU, Petru, *Sinonime sau schimbare de cod?*, în *Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion internațional de dialectologie*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2009, p. 259-268.

PETROVICI, Emil, NEIESCU, Petru, *Persistența insulelor lingvistice. Constatări făcute cu prilejul unor noi anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni și aromâni*, în „Cercetări de lingvistică”, IX (1964), nr. 2, p. 187-214.

POP, Ana-Maria, *Aspecte privind influența italiană asupra dialectului istroromân*, în „Transilvania”, Sibiu, 2009, nr. 4, p. 51-55.

POP, Ana-Maria, *Observații privind dubletele etimologice în dialectul istroromân*, în *Studia in honorem magistri Vasile Frățilă*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005, p. 441-450.

POP, Ana-Maria, *Termeni istroromâni de origine italiană referitori la bucătărie, alimente, mâncăruri și băuturi*, în *Istroromânii: repere cultural-istorice*, Sibiu, Editura Muzeului Astra, 2008, p. 85-102.

POP, Ana-Maria, *Termeni istroromâni de origine italiană referitori la nume de plante cultivate*, în *Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion internațional de dialectologie*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2009, p. 285-299.

POP, Ana-Maria, BĂRDĂȘAN, Gabriel, *Elemente moștenite sau împrumuturi italiene în lexiconul istroromânei?*, în Per Teresa. *Obiettivo Romania, Studi e Ricerche in ricordo di Teresa Ferro*, II, a cura di Gianpaolo Borghello, Daniela Lombardi, Daniele Pantaleoni, Università degli Studi di Udine, Forum, 2009, p. 265-276.

POPOVICI, Iosif, *Dialectele române din Istria, Partea a II-a (Texte și glosar)*, Halle a.d. S., 1909.

PUȘCARIU, Sextil, *Studii istroromâne*, în colaborare cu Matteo Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan, II, *Introducere – Gramatică – Caracterizarea dialectului istroromân*, București, 1926.

PUȘCARIU, Sextil, *Studii istroromâne*, în colaborare cu Matteo Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan, III, *Bibliografie critică – Listele lui Bartoli – Texte inedite – Note – Glosare*, București, 1929.

SÂRBU, Richard, FRĂȚILĂ, Vasile, *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, Timișoara, Editura Amarcord, 1998.

TEKAVČIĆ, Pavao, *Per un atlante linguistico istriano. (Con speciale riguardo ai dialetti istroromanzi)*, în „*Studia Romanica et Anglica Zagrebiensia*” (SRAZ), Zagreb, 1976, nr. 41-42, p. 227-240.